

İLK OSMANLI ŞEYHÜLİSLÂMİ MOLLA FENÂRÎ

Öğr. Gör. Aydın YILDIRIM

Öğr. Gör. Edip YILMAZ

100. Yıl Üniv.İlahiyat Fak. İ.M.Y.O.

IV. Ve XV. asrın en büyük ve faziletli ilim adamlarından biri olan ve aynı zamanda Yıldırım Bayezid (1389-1402), Çelebi Mehmed (1413-1421) ve II. Murad (1421-1451) devirlerini idrâk eden Molla Fenârî, h. 751 saferinde (1350 Nisan'ında) dünyaya gelmiştir.

Asıl adı Muhammed b. Hamza b. Muhammed Şemseddin el Fenârî'dir. Nisbesi hakkında muhtelif rivâyetler mevcut olup bunlardan hangisinin doğru olduğu katî olarak bilinmemektedir. el-Suyutî, Şeyhi Muhyiddin el-Kafici'den naklen, fenercilik san'atı ile meşgul olduğu için kendisine Fenerî dendiğini yazar⁽¹⁾. Taşköprîzâde babasından, o da dedesinden rivâyeten, Fenâr'ın bir köy adı olduğunu ve Muhammed b. Hamza'ya bu köye nisbetle Fenârî dendiğini nakleder⁽²⁾. Bu ikinci şık daha mâkuldur. Çünkü, ileride de görüleceği gibi. Molla Fenârî'nin asıl mesleği gazzazlık (ipekçilik) idi.

Ancak "Fenâr" adlı bu köyün nerede

olduğu hususunda da muhtelif rivayetler vardır: İsmail Belîğ, Molla Fenârî'nin nesebinin Hz. Ömer'e (R.A.) dayandığı ve Hind Meliklerinin ileri gelenlerinden olan ceddinin doğum yerinin Maverâünnehir'de Horasan'a tabi Fenâr adlı küçük bir köy olduğunu ve bu sebeble kendisine Fenârî dendiğini nakleder⁽³⁾. Bu rivayet kabul edildiği takdirde, Anadolu'ya ne zaman ve nasıl geldikleri mâlum değildir.

İ.H. Uzunçarşılı'ya göre, Fenâr, Yenişehir ve İnegöl taraflarında bir kasaba olup Molla Fenârî burada doğmuştur⁽⁴⁾.

Molla Fenârî'nin nisbesi hakkında diğer bir rivayeti de Mehmet Tahir zikretmektedir. Buna göre: Güldeste-i Riyâz-ı İrfan'ın yazma bir nüshasının sahife kenarındaki bir notta, Emir Sultan'a takdim ettiği musanna ve murassa bir fenerden dolayı Emir Sultan

(1) el-Suyutî, *Buğyetü'l-vuat*, s. 39.

(2) Taşköprîzâde, *Şakaik tercümesi*, s. 47.

(3) İsmail Belîğ, *Güldeste-i Riyâz*, s. 239.

(4) Uzunçarşılı, *İlmiye teşkilatı*, s. 125.

ona Fenârî lâkabını vermiştir⁽⁵⁾.

Amasya Müverrihi Hüseyin Hüsameddin ise, bir vakıf kaydında Fenârî'nin() imzasını kullandığını ve buna göre, eğer Gerece kazası dahilinde Fener veya Fenâr adlı bir köy varsa bu zâtın Geredeli bir Türk olduğunu ileri sürüyor⁽⁶⁾.

Molla Fenârî, ilk tahsilini pederinden gördükten sonra. İznik'te müderris, el-Muğni⁽⁷⁾ ve el-Vikaye⁽⁸⁾ şarihi olarak tanınan Mevlâna Alâeddin Ali b. Ömer el-Esved'in (V. 800/1397-1398)⁽⁹⁾ derslerine devam eder. Bir müddet sonra, ders esnasında, hocasıyla aralarında cereyan eden bir ilmî münâkaşa neticesinde husûle gelen anlaşmazlıktan dolayı Alâeddin Esved'in derslerini terk ederek Amasya'ya gider. Amasya'da Mevlâna Cemaleddin-i Aksarâyî (791/1389)'in⁽¹⁰⁾ halka-i tedrisine girer; h. 778'de bu zattan icazet alır⁽¹¹⁾.

İlme doymak bilmeyen ilmin âşığı olan Molla Fenârî, Mısır âlimlerinin fazilet ve şöhretini işitince oraya gitmeye karar verir. Kahire'ye gidip Şeyhûniye Medresesi müderrisi Meşhur el-Şeyh Ekmelü'd-din b. Muhammed el-Babertî (V. 786/1384)'nin hizmetine girer. Bu zâtın derslerine devam ederek ilim ve feyzinden istifade eder. Ayrıca beldenin meşhur birçok âliminden⁽¹²⁾ de ders alıp döner.

Molla Fenârî'nin Mısır'dan dönüş tarihi bilinmemektedir. Dönüşünde, Konya'ya uğradığı ve o sırada, doğum yeri olan Aksaray'a gelmiş bulunan üstâdı Cemâleddin-i Aksarâyî'yi ziyâret ettiği ve bu vesileyle Karamanoğlu Ali

Bey ve oğlu Mehmed Bey'le tanıştığı rivayet edilir. Çünkü, daha önce Amasya'da bulunan Cemâleddin-i Aksarâyî, o civarın Şeyh Bedreddin'in istilasına uğraması üzerine Aksaray'a gelmiştir⁽¹³⁾.

Taşköprü'zâde ve Müstakîmzâde, Molla Fenârî'nin tahsili husunda şöyle demektedirler: **"Zâhir hâlde bâzı senâdid-i esâtizeden telemmüz ettiği gibi, âlem-i feyzde müderris-i mele-i â'lâ cenâbından dahi ânen-feânen istifâza ve istimdâd eylerdi"**⁽¹⁴⁾. Bu, onun ilme ne kadar değer verdiğimin bariz bir tezahürüdür.

Tanınmış bir fıkıh ve kelâm âlimi olarak Bursa'ya gelen Molla Fenârî, Yıldırım Bayezîd tarafından Manastır Medresesi müderrisliğine getirilir. Bir

(5) Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. II. s. 390

(6) Hüseyin Hüsameddin, *T.T.E.M.* sayı 16. s. 378.

(7) el-Muğni, fıkha dair meşhur bir eser olup Celaleddin b. Ömer b. Muhammed el-Habbazi'indir: msl. bk. *Keşf el-zunun*, II. 1749.

(8) Burhan el-Şeria b. Sadr el-Şeria'nın eseri olan *Vikayât el-Rivaya* için bk. *Keşf el-Zunun*. II. 2020-24.

(9) Alâeddin Ali el-Esved için bk. *Osmanlı Müellifleri*, I, 351-52.

(10) Cemâleddin-i Asarayî için bk. *Osmanlı Müellifleri*, I. 265.

(11) Hüseyin Hüsameddin, Aynı eser, s. 370

(12) İsmâil Belîğ aynı eseri (s. 240)'nde Molla Fenârî'nin ders aldığı zâtları şöyle kaydeder: el-Şeyh Ekmelüddin, el-İmam Kıvâm el-kakî, Sahib el-Nihaya Hüsameddin, Hâfiz el-Din el-Kebir el-Buhari, Şemsü'l-e'imet el-Kürdi, Sahib el-Hidaye, el-Sadr, el-Şehid, Burhaneddin el-Kebîr, Şamsü'l e'imet el-Sarhi, Şamsü'l-al-e'imet el-Hilvanî, al-İmam Ebi Bekr Muhammed b. el-Fazl, el-Üstaz Abdullah al-Sebzemunî, Abu Abdullah b. Ebi Hafs el-Kabîr Muhammed, Ebu Hanife (Rahimahümullah).

(13) Hüseyin Hüsameddin, Aynı eser, s. 371

(14) Taşköprü'zâde, aynı eser, s. 47. Müstakîmzâde, *Davhatü'l meşâvih*. s. 3.

müdden sonra da Bursa kadısı olur. Hüseyin Hüsameddin'e göre h. 795 tarihinde kadı olup 805 tarihine kadar bu vazifede kalmıştır. İlim ve faziletiyle kısa zamanda iştihar eden Molla Fenârî, başta Padişah olmak üzere saray ehlinin, âlimlerin ve halkın hürmet ve teveccühüne mazhar olmuştur. Aynı zamanda kazzazlıkla (ipekçilik) uğraşan Molla Fenârî hususi geçimini bununla te'min ederdi. Yüksek takvası icabı kendi eliyle kazandığını ihtiyaçlarına sarf ederdi. Bunun için giyiniş ve kıyafeti basitçe idi.

Molla Fenârî ile Yıldırım Bâyezîd arasında şöyle bir hâdisenin vuku bulunduğu zikredilir: Bir husus için Yıldırım Bâyezîd'in Cemaatla namazı terk edip ibâdetinde tembellik ettiğini söyleyip şahadetini kabul etmez. Bunun üzerine Yıldırım Bâyezîd, köşkünün karşısında bir mescid bina ettirip, mescidde kendine hususi bir yer ayırtarak namazları cemaatle kılmaya başlar⁽¹⁵⁾. Aynı müellif'e göre bir müddet sonra Yıldırım'la araları bozulan Molla Fenârî müderrislik ve kadılık vazifesini terk edip Karaman'a gider.

Fakat, Amasya müverrihi Hüseyin Hüsameddin, bazı tarihi vesika ve vakıf kayıtlarına dayanarak bu hadiseye itiraz eder. Dendiğine göre: Yıldırım'la araları bozulan Molla Fenârî müderrislik ve kadılık vazifesini terk edip Karaman'a gider.

Fakat, Amasya müverrihi Hüseyin Hüsameddin, bazı tarihi vesika ve vakf kayıtlarına dayanarak bu hadiseye itiraz eder. Dendiğine göre: Yıldırım, sarayının karşısındaki mescidin temelini, Molla

Fenârî kadı olmadan önce yani h. 793 tarihinde attırmıştır. Ayrıca Karaman ilinin de mezkur tarihte tamamiyle istila ve zabtedilip Karaman beyi Alâeddin Ali Bey (V. 1398)'in katli ve oğlu Mehmet Bey (V. 1423)'in de esir edilip Bursa'da hapsedildiğini ilâve eder⁽¹⁶⁾.

O halde Molla Fenârî'nin (805/-1402)'deki Ankara savaşını müte-âkiben Timur'un Bursa'yı istilâsına kadar vazifesine devam etmiş olup bundan sonra Karaman'a gittiğini kabul etmemiz lâzımdır.

Bursa'nın istilâsından sonra, Molla Fenârî, Emir Sultan (1368-9-1429-30) ve Mehmet Cezerî ile birlikte esir edilerek Timur'un huzuruna götürülürler. Timur, Mehmet Cezerî hariç diğerlerini serbest bırakır. Bu arada Bursa'da hapis bulunan Karamanoğlu Mehmet Bey de hapisten çıkarılarak Karaman ili tekrar kendisine iâde edilir. Mehmet Bey'in Karaman'a Molla Fenârî ile beraber gittiği söylenmektedir. Buna göre, Molla Fenârî'nin Karaman'a gidişinin bu şekilde olması gerekir⁽¹⁷⁾.

Diğer müellifler de Molla Fenârî'nin Karaman'a gidişi hakkında muhtelif rivâyetler serdetmektedirler. Hoca Saadettin Efendi, Şemseddin Fenârî'nin Osmanlı Padişahı ile aralarının bozulduğunu ve Fenârî'nin Karaman'a gittiğini yazar. Fakat Padişah'ın kim olduğunu kaydetmez⁽¹⁸⁾.

(15) Taşköprizâde, Aynı eser, s. 50.

(16) Hüseyin Hüsameddin, aynı eserinde mescidin temel atma tarihini ve mezkûr hadiseyi sahi-fu'l-ahbardan nakletmektedir.

(17) Hüseyin Hüsameddin, aynı eser, s. 372.

(18) Hoca Saadettin Efendi, Tacu't-tevarih, c. 2, s. 413.

Arap müellifleri de Molla Fenârî'nin Bursa kadılığını müteakip Karaman'a gittiğini ve bu beldenin Osmanlılar tarafından ele geçirilmesine kadar Karaman'da kaldığını yazar. Fakat bunlar da Padişahın ismini ve hadise tarihini zikretmezler⁽¹⁹⁾.

Molla Fenârî, Bursa'da olduğu gibi, Karaman'da da büyük hürmet ve tâzim görmüş; Karamanoğlu tarafından birçok ikramlara mazhar olmuştur. Karamanoğlu, Molla Fenârî'ye bin ve talebesini beşyüz dirhem yevmiye bağlatmıştır.

Molla Fenârî Karaman'da iken te'lif ettiği 'Aynu'l-a'yan adlı eserini Karamanoğlu Mehmed Bey'e ithaf etmiştir. Bu da aralarındaki dostluğun hayli ilerlemiş olduğunu gösterir mahiyettedir. Şu kadar var ki, Karamanoğlu Mehmed Bey'in Osmanlılara karşı tutumunun zaman zaman bu dostluğu ve münasebeti sarsmış olması lâzımdır⁽²⁰⁾.

Fenârî'nin Karaman'da ne kadar kaldığı kat'i olarak bilinmemekle beraber bunun on iki sene kadar uzadığı tahmin edilmektedir. Çelebi Mehmed 817/1414'de Karaman ilini ele geçirince Molla Fenârî'yi beraberinde alarak Bursa'ya götürmüştür⁽²¹⁾.

Molla Fenârî'nin Karaman'da bulunduğu sırada, tanzim edilen Karamanoğlu Ali Bey'in vakfiyesinin hazırlanmasında büyük rol oynadığı vakfiyeye bir mukaddime yazdığı ve vakfiyenin kendi imzasını taşıdığı da bu arada zikredilmelidir⁽²²⁾.

Molla Fenârî, Bursa'ya dönünce 818/1415 senesinde 67 yaşında olarak ikinci def'a kadılığa getirilir⁽²³⁾. İlk

ikâmeti sırasında olduğu gibi, bu defa da Sultan'ın ve halkın büyük hürmet ve teveccühüne mazhar olan M. Fenârî vazifesini büyük bir muvaffakiyet ve adâletle devam ettirmiş; şer'i mes'elerde halkın mutlak mercii olmuştur.

819/1416 yılı civarında Anadolu ve Rumeli'de bâzı karışıklıklar zuhur eder. Melâmilerin başı olan Düzme Mustafa Rumeli'nde, halifesi olan Yörük Cüce Mustafa. Aydın'da isyan ederler. Ayrıca İznik kalesinden firar eden Molla Bedreddin de isyan eder. Simavna Kadısı olan Molla Bedreddin, Ahkâm-ı fususiye'yi ders verdiği için hapsedilmişti Molla Fenârî'nin de İbn-i Arabiye muhabbeti olup Fususu okutması bazı şüphelere sebebiyet vermiştir. Muhâliflerinin bunu bahane ederek kendisini ithâm edeceklerini anlayan Molla Fenârî, küçük oğlu Sinaneddin Yusuf Bâla'yı Bursa kadılığına vekil bırakarak büyük oğlu Muhammed Şah'la padişah-tan izin alarak hacca gitmek için yola çıkar. bu hac seferinden sonra Horasan'dan Hicâz'a doğru yola çıkan Zeynüddin Muhammed Hâfi ile görüşmek arzusunu zahiri sebep olarak gösterdiği söylenebilir⁽²⁴⁾.

(19) İbn-i Hacer, İnbâ'u'l-gumr, s. 248, İbn Tağribirdi, el-Menhelu's-safi, s. 428.

(20) Hüseyin Hüsameddin, aynı eser, s. 978.

(21) İbn-i Hacer ve İbn-i Tağribirdi'nin kaydettikleri bu olsa gerektir. Hüseyin Hüsameddin bunlara ve bazı tarihi hâdiselere istinaden onun Bursa'ya götürüldüğünü nakletmektedir (bk. aynı eser, s. 379).

(22) Uzunçarşılı, Niğde ve Karamanoğlu Ali Bey Vakfiyesi (Vakıflar Dergisi, sayı II, s. 45.

(23) Müellifler Molla Fenârî'nin ikinci defa Bursa kadısı olduğunda mütefiktirler. 919 tarihini sadece H. Hüsameddin vermektedir. (Aynı eser, s. 379).

(24) Hüseyin Hüsameddin, aynı eser, s. 383.

Rivayete göre, bu seferde Mısır'a gidip orada Muhammed Hafi'yi beklemişti⁽²⁵⁾. M. Hafi gelince görüşür ve ramazanı orda beraber tutarlar. Hac mevsimi gelince beraber Hacca giderler. Dönüşte Şeyh Zeynüddin ile beraber Kudüs'e gelirler. M. Fenârî'nin Kudüs'te olduğunu öğrenen Melikü'l-müeyyed, Anadolu'nun ahvalini öğrenmek için M. Fenârî'yi Kahire'ye davet eder. Molla Fenârî dâvete icabet ederek Kahire'ye varır. Melikü'l-müeyyed, Fenârî'ye bir çok ikramlarda bulunur. Bir çok defa huzuruna girer. Gece geç vakitlere kadar aralarında tatlı mübaheseler cereyan eder.

Kahire'de ikâmet ettiği müddetçe devrin meşhur alimleri Molla Fenârî'yi ziyaret edip onunla mübahese ve müzakerelerde bulunurlar. Hepsi de Fenârî'nin üstünlüğünü takdirle ona hürmet ve tâzim göstermişlerdir.

Münazaradan hoşlanmayan bu zât, kat'iyen bu yola tevessül etmemiştir. Bu durum halk arasında çeşitli yorumlara sebebiyet vermiştir. Bir gurubun Fenârî'nin kendisini diğer alimlerden üstün gördüğü için tenezzül etmediği, diğer bir gurup da o muhitte sevilmeyen İbn-i Arabî'ye mütemayil olması hasebiyle mevzuun bu sâhaya dökülmesi endişesiyle münazarayı terk ettiğini söylerler⁽²⁶⁾. Nitekim Mısır halkının İbn-i Arabî'yi sevmediği. M. Fenârî'ye hatırlatıldığı için Mısır'a geldiği zaman ondan bahis açmamıştır⁽²⁷⁾. Mısır'da bulunduğu sırada bir çok kimse ondan ders aldığı gibi İbn Hacer'e de kendi el yazısıyla icazet vermiştir⁽²⁸⁾. Ayrıca el-

Suyûtî, üstad Muhyidin el-Raficî'nin de M. Fenârî'den ders aldığını bizzat kendinden nakleder⁽²⁹⁾.

Molla Fenârî, 823 senesinin Rebûlevvelinin 22. günü (6 Nisan 1420) Mısır'dan Anadolu'ya müteveccihen müdhiş bir debdebe ile hareket eder. Beraberinde damadı Cezerîzâde Şihabeddin Ahmet ile Melik el-Müeyyed tarafından Osmanlılar'a sefir olarak tayin edilen Koçar Çağatay da mevcuttu. Mısır ahâlisinin hoşlanmadığı şeylerden kaçınması ve onların kanaatlerine hürmeti, halkın da kendisini tâzim etmesine sebep olmuştur⁽³⁰⁾.

Molla Fenârî Mısır'dan dönüşünde Kudüs'e uğrar. Mescid-i Aksâ'yı ziyaret eder. Ayrıca orda medfun bulunan enbiya ve evliyanın da kabirlerini ziyaret edip ruhaniyetlerinden istimdat eyledikten sonra Bursa'ya döner⁽³¹⁾. Böylece takriben iki sene kadar Arap memleketlerinde sayehat etmiştir. Bu zaman

(25) Müstakimzâde, Davhatü'l-meşayih'de sadece Mısır'a gittiğini zikreder. Hüseyin Hüsameddin ise Mısır'a gidip M. Hafi ile görüştüğünü, Ramazanı orada geçirip beraber hacca gittiklerini kaydeder.

(26) H. Hüsameddin Ebu'l-Meshasin'in bu hususutaki fikrini nakletmektedir: "Ben derim ki, Mollanın münazarayı terefüen kabul etmediği daha kuvvetli, daha akla yakındır. Çünkü, münazara eden ekseri ulemanın maksadı, faziletle iştihar ve mulûke takarrübüdür. Bunun ikisi de Fenârî için zahmetsizce zaten hasıl olmuştur. Molla Fenârî bila tekellûf onlarla mübahese edebilirdi. Kendisi ulum-u aklıye ve nakliyyede imamdı (Varak 284).

(27) İbn-i Tağribirdî, aynı eser, s. 428, Taşköprüzâde, *Miftâh el-sa'ada*, s. 456.

(28) İbn-i Hacer, aynı eser, s. 248.

(29) el-Suyûtî, aynı eser, s.39.

(30) İbn-i Hacer, aynı eser (823 senedi vakayii)

(31) Taşköprüzâde, aynı eser s. 48.

zarfında Anadolu'da tehlike arzeden Şeyh Bedreddin ve Düzme Mustafa mes'alesi halledilmiş ve Anadolu sükûna kavuşmuş, endişe edilecek bir şey kalmamıştı⁽³²⁾.

Molla Fenârî Bursa'ya döndükten sonra tekrar eski vazifesine devam etti. 824/1421'de Çelebi Mehmed vefat edip yerine şehzade II. Murad geçmişti. Onun zamanında, M. Fenârî eski mevkiini yine muhafaza etti. Bir müddet sonra karışıklıklar tekrar başladı. Fakat, Fenârî'nin dostu olan Çandarlı İbrahim Paşa'nın sadarete gelmesi, onun için huzur teminatı oldu.

II. Murad zamanında Şeyhü'l-İslâm-lığa getirilen M. Fenârî büyük bir nüfuz ve ikbal ile şer'î ahkâmı temsil ve icrâ etti. Şer'î hükümlere bağlılığı ve âdil oluşu ile umûmun teveccühüne mazhar olduğu gibi, din ve dünya mes'elelerinde herkesin mercii olmuştu. Bu arada bir çok vakfiyelerin tanzim ve te'sisinde büyük rol oynamıştır⁽³³⁾.

Büyük bir başarı ile vazifesine devam eden M. Fenârî, araları iyi olmayan Hacı İvaz Paşa'nın sadarete geçmesi üzerine makamını terk etti. Böylece on yıldan fazla bir müddet devam eden kadılığı ve 6 yıla yaklaşan Şeyhülislâmlığı sona ermiş oluyordu. Yaşı hayli ilerlemiş olan M. Fenârî, mevkiini terk ettikten sonra bir köşeye çekilip hadiselerden uzak olarak hayatına devam etmiştir.

832/1429 senesinde Bursa'da meydana gelen veba salgınında Fenârî çok sevdiği oğlu Muhammed Şah'ı kaybetti⁽³⁴⁾. Ayrıca bir çok kimse de bu afette

vefat etmişlerdi. Evlât acısı ve ihtiyarlığın te'siriyle gözlerine remed hastalığı arız olan M. Fenârî bir ara görme hassasını tamamen kaybetti. Bu hususta şöyle bir fıkra rivayet edilir:

M. Fenârî: **"Yer, ilmiyle âmil olan âlimlerin cesedini çürütmez."** Rivayetini duyunca bunun tahkikine karar verir. İlmiyle âmil bildiği hocası Alâaddin Esved'in kabirini açar. Aradan uzun müddet geçtiği hâlde cesedinin bozulmadan kaldığını görür. Bu esnada Hafiften bir ses işitir: **"Şimdi mi tasdik ediyorsun? Allan gözünü kör etsin!"** Bunun üzerine gözleri kör olur⁽³⁵⁾.

Yine Taşköprü-zâde'nin rivayetine göre: Hacı İvaz Paşa ile Fenârî'nin arası iyi olmadığından, M. Fenârî âmâ olunca, H. İvaz Paşa: **"Allah'dan niyaz ederim ki şu kör kocasının namazını ben kıldırayım."** diye beddua etmiş. Molla Fenârî bunu işitince: **"O câhil bir adamdır, Cenaze namazını kör eder de onun cenâze namazını ben kıldırırım."** demiş. Hakikâten Cenâb-ı Hakki'nin inayetiye Mevlânâ Fenârî'nin gözleri tekrar açılır. Bir müddet sonra Sultan Murad, bilemediğimiz bir sebeple İvaz Paşa'nın gözlerine mil çektirir ve İvaz Paşa o şekilde ölür. Cenâze namazını da Molla Fenârî kıldırmıştır⁽³⁶⁾. Fakat, H. Hüsamedin, H. İvaz Paşa'nın 832 tarihinde vukubulan veba salgınında, Fenârî'nin oğlu M. Şah ile beraber

(32) Hüseyin Hüsameddin, aynı eser s. 150.

(33) H. Hüsameddin, aynı eser s. 151.

(34) Halbuki bir çok eserde Muhammed Şah'ın daha önce vefat ettiği nakledilir. (Mesele Bk. Keşf el-zünûn).

(35) Taşköprü-zâde, aynı eser, s.48.

(36) Taşköprü-zâde, aynı eser, s. 48.

vefat ettiğini ileri sürüyor⁽³⁷⁾. Ona göre bu hadise kat'i değildir.

Molla Fenârî gözlerini kaybedişinden çok müteessir olur. Gözünün tekrar açılması için Cenâb-ı Hakk'a çok dua eder. Bir gece rüyasında Peygamber Efendimizi (S.A.S.) görür. Peygamber Efendimiz, Tâhâ Sûresini tefsir etmesini emreder. O da gözleri görmediğinden, bunu yapmaya iktidârı olmadığını söyler. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz, elbisesinden pembe bir parça kesip kendi eliyle M. Fenârî'nin gözlerinin üzerine koyar. Uyanınca gözlerinin açıldığını ve o bezin aynen gözünün üzerinde bulunduğunu görür. Vasiyetine uyularak, vefat edince, o bezi gözlerinin üzerine koyup öyle defnedeler⁽³⁸⁾.

Molla Fenârî'nin gözleri açılınca Allah'a şükür için ikinci def'a olarak Antakya yoluyla Kâbe'yi ziyaret eder. Hüseyin Hüsameddin'e göre, o Hac dönüşü tekrar Mısır'a gitmiştir⁽³⁹⁾. Fakat bu seyahatinde Mısır'a uğradığı rivâyet kat'i bir delile dayanmamaktadır.

Uzun ve debdebeli bir hayat yaşayan Molla Fenârî, Hac dönüşünden sonra 834 Recebinde (1431 Nisan) Bursa'da seksenini aşmış olarak vefat etmiştir.

Devrin şâirlerinden biri vefâtına şu tarihi düşürmüştür:

Nitekim "Cennetü'l-Firdevs" Ebced hesabına göre Merhumun vefât tarihi olan 834'e tekabül eder. Kabri, kendi yaptırdığı mescidin bahçesindedir. Fakat H. Hüsameddin bazı vakf kayıtlarına ve kitâbelere dayanarak M. Fenârî'nin 838 tarihinde 87 yaşında vefat ettiğini ileri

sürer⁽⁴⁰⁾.

Fenârî'nin Mehmed Şah, Yusuf Bâlî, Hasan Paşa, Ahî Yusuf, Halil Paşa, Ümmû Külsüm adlı altı çocuğu olmuştur. Bunlardan en meşhurları Mehmed Şah ve Yusuf Bâlî'dir. Mehmed Şah, Sultaniye Medresesi'nde müderrislik yapmış çok zeki ve cevval bir zattır. Vefat tarihi ihtilâflıdır. Yusuf Bâlî, babası gibi fâzıl, vakur ve ağırbaşlı bir zât olup kazaskerlik yapmıştır. Hicrî 836'da Bursa'da vefat etmiştir. Daha sonraları mühim şahsiyetler yetiştiren Fenârî-zâdeler umûmiyetle bunun neslindedir.

İLMÎ CEPHESİ

Ağırbaşlı, vakûr ve Fazıl bir zât olan Molla Fenârî, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş devrelerinde yetişmiş mümtaz simalardan biridir. Dini ve müsbet ilimlerde geniş vukufu ile "zülcenaheyn" diyebileceğimiz bu zat aynı zamanda tasavvufa da meyletmiş ve bazı tarikatların Anadolu'da yayılmasına yardımcı olmuştur.

Sadreddin-i Konevi'nin müridlerinden olan babası Mevlânâ Hamza yoluyla Ekberîye tarikatine insitab ettiği gibi Miftâhu'l-gayb-ı da yine babasından okumuş, sonra şerh etmiştir.

15. Asrın ilk yarısında Anadolu'ya gelen Abdullatif el-Makdisî vasıtasıyla Zeyniye tarikatına girmiş, aynı zamanda bu zata kaside ithaf etmiş ve el-Makdisî

(37) H. Hüsameddin, aynı eser, s. 154.

(38) İsmail Belig, aynı eser, s. 243.

(39) Hüseyin Hüsameddin, aynı eser, s. 153.

(40) Hüseyin Hüsameddin, aynı eser, s. 155.

(41) H. Saadeddin Efendi, aynı eser, s. 414.

buna cevap vermiştir⁽⁴¹⁾. Şeyh Hamid Kayserî yoluyla da Erdebilîye tarikatına mensubdur. aynı zamanda Muhyiddin el Arabî'ye şiddetli muhabbeti olan M. Fenârî, bu zatın eserlerinin Anadolu'da yayılmasına hizmet etmiştir. İbn Hacer'e göre bütün bilgilerde geniş vukufu vardı: mantık, meâni, beyân, tecvit, kıraat, tefsir, fıkıh ve tasavvuf'ta sağlam ve tam bir bilgiye sahip idi⁽⁴²⁾. Bugün elimizde bulunan 20 beyitli bir şiiri onun Arapça nazma da kabiliyeti olduğunu göstermektedir.

İlim ve faziletiyle şöhret sahibi olun M. Fenârî herkesin sevgisini kazanmıştır. Onu görmek ve elini öpmek için ta uzak yerlerden gelenler; Cuma günleri evinden, gideceği camiye kadar, yolun kenarına dizilirlerdi. Zamanına kadar fetvâ günleri salı ve Cuma olarak kabul edilmişken; Molla Fenârî, bir yandan fetva işleri ile uğraşırken, diğer yandan müderrislik yaparak birçok talebe yetiştirmiştir. Karaman'a gittiği zaman da aynı vazifesine devam etmişti. Bir yandan da değerli eserler vermekle meşgul olmuştur.

Yüksek bir takva sahibi olan M. Fenârî, mânen olduğu gibi maddeten de çok zengindi. Birçok cariye ve kölelere sahip olmuştu. Ayrıca o zamanın parasına göre nakten 15.000 dinar değerinde servetinin olduğu nakledilir. Buna rağmen, hususi ihtiyaçlarını ipekçilikten kazandığı gelire karşılamış, devlet hizmetinden gelen servetini harcamamıştır. Onun için giyimi pek basit ve sofiyane idi.

Müslüman Türk âlimlerinin mümtaz

simâlarından olan Molla Fenârî, sekseni aşkın uzun ömrü, eserleri ve tedrisatıyla ilim âlemine büyük ve eşsiz hizmetlerde bulunmuştur. (Rahmetullahi aleyhi, rahmeten vasia)

ESERLERİ

Bir asra yakın uzun bir ömür yaşayan Molla Fenârî'nin muhtelif mevzularda yüze yakın eseri vardır. Fakat müderrislik ve kadılık ve ifta işleriyle meşgul olması birçok eserinin müsvedde halinde kalmasına sebep olmuş, çoğunu temize çekememiştir.

Eserlerini iki bölümde incelemek mümkündür: Te'lifatı, hâşiye ve şerhleri... Te'lifatı daha ziyade fıkıh ve tefsire dair mevzulardadır. Hâşiye ve şerhleri ise, sarf ve nahivden tutun tasavvufa dair (eserlere kadar) çeşitli mevzulardaki eserlere aittir.

Molla Fenârî'nin eserlerinin ancak dörtte biri kadarı hakkında mâlûmata sahibiz. Bazı eserlerini, tercüme-i hâlin-den bahseden müellifler zikrederler. Fakat kütüphanelerde bunların nüshalarına rastlanmamaktadır. Bazı eserleri de kütüphanelerde mevcut olup tercüme-i hâl müellifleri tarafından zikredilmemiştir.

Birkaç mühim eseri basılmış olup, çoğu halen yazma halindedir. aşağıda isimlerine göre alfabetik sıralamak suretiyle tesbit edebildiğimiz eserleri hakkında kısaca mâlumat verilecektir:

1) **Enmuzecü'l-ulûm fi mia mes'ele min mia fenn:** Yüz fenne dâir yüz mes'eleyi hâvi bir eserdir. Bazıları bu

(42) İbn-i Hacer, aynı eser, s. 248.

eserin oğlu Muhammed Şah'a aid olduğunu iddia ederler⁽⁴³⁾. Basılmamıştır.

2) **Avisâtü'l-fâr fi'htibari uli'l-eb-sar:** Akîl ilimlerden müşkil mes'eleleri ihtivâ eden muhtasar bir risâledir. Basılmamıştır. Kütüphanelerde yazma nühaları vardır.

3) **Aynu'l-a'yân fi tefsir-i Fâtihati'l-Kur'ân:** İsminden de anlaşılacağı üzere tefsire dair bir eser olup müellifin mühim te'lifâtından biridir. Kur'-ân-ı Kerim'in birçok sırlarını hâvidir. Karaman'da iken yazıldığı için Karamanoğlu Mehmed Bey'e ithaf edilmiştir. Basılmış olup, kütüphanelerde çokça nüshaları vardır⁽⁴⁴⁾. Ayrıca müellif hattıyla bir nüshası da mevcuttur.

4) **Fevaidu'l-Fenârîya şerh alâ İlgücü:** Mantık ilmine dair bir eser olup müellifin kıymetli şerhlerindedir. Medre-selerde, son zamanlara kadar, ders kitabı olarak okutulmuştur. Kütüphanelerde çokca nüshaları mevcuttur. Muhtelif def'alar basılmıştır⁽⁴⁵⁾.

5) **Fusulu'l-bedayî fi usûli's-şerayî:** Fıkıh usûlüne dair olup müellifin en kıymetli telifidir. Üzerinde otuz yıl çalışmıştır. Mu'teber metinlerden Menâr, Bezdevî, Mahsul-u İmam-ı Râzi ve Muhtasar-ı İbn-i Hacib'i ihtiva eder⁽⁴⁶⁾. Kütüphanelerde muhtelif nüshaları mevcuttur, basılmıştır.⁽⁴⁷⁾

6) **Haşiye ala Şarhay el-Sa'd ve'l-Seyyid:** Ebû Ya'kub el-Sekkâkî'nin Miftâhu'l-ulûm adlı eserine. Saadeddin Mes'ud, b. Ömer el-Taftâzânî (v. 791) ve el-Seyyid el-Şerif Ali b. Muhammed el-

Cürçânî (816)'nin yazdığı şerhlere Molla Fenârî de haşiye yazmıştır⁽⁴⁸⁾. Basılmamıştır.

7) **Hâşiye ala'l-Zav:** el-İmam Nasir b. Abd el-Seyyid el-mutarriżî el-Nahvî (v. 610)'nin nahve dair el-Misbah adlı eserini Taceddin Muhammed b. Muhammed el-İsfarani şerhetiş ve ismini el Zav koymuştur. Molla Fenârî de buna haşiye yazmıştır⁽⁴⁹⁾. Basılmıştır.

8) **Mecelle müstemile ala usul taş-tahir min ehli't-tasavvuf:** Tasavvufa dair arapça bir risaledir. Basılmamıştır.

9) **Misbahu'l-uns beyan el-mâkul ve'l-Meşhud fi şerhi Miftahu'l-gayb:** Sadrettin-i Konevi'nin tasavvufa dair eseri olan Miftahu'l-gayb'a yazılmış bir şerhtir. Basılmamıştır.

10) **Risale fi beyanı makamati'l-**

(43) Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zünûn, 184.

(44) Bazı yazma ve basma nüshaları için b. GAL. II, 233; GAL-Suppl. II. 328. Ayrıca bu eserde gösterilenlere şu baskıları da ilave etmek gerekir: İstanbul 1325/1907. İstanbul 1925

(45) Bazı yazma nüshaları ve basmaları için bk. GAL. II. 234; Ayrıca İstanbul. 1253, 1263, 1266, 1269, 1270, 1274, 1276, 1278, 1279, 1284, 1287, 1289, 1294, 1301, 1304, 1309, 1322 bakılarını da ilave etmek gerekir.

(46) **Menuru'l-envar**, el-Şeyh el-İmam Ebi'l-Bereket Abdullah b. Ahmed el-Ma'ruf b. Hafız ed-Din (v. 710)'in fıkıh usulüne dair eseridir. (bk. Keşfü'z-zünûn. II. 1823, Usul el-İmam Fakru'l-İslâm Ali b. Muhammed el-Bezdevî (v. 482) için bk. Keşfü'z-zünûn, I. 112 el-Mahsul fi usuli'l-fıkıh. Fahrüddin muhammed b. Ömer el-Râzi'nin fıkıh usulüne dair eseridir. Bunun için bk. Keşfü'z-zünûn II. 1615).

(47) Bazı yazma nüshaları ve basmaları için b. GAL. II. 233, GAL Suppl. II. 328, Ayrıca İstanbul 1289/1872 baskısını da ilave etmek gerekir.

(48) Katip Çelebi. a.g.e. II. Keşfü'z-zünûn. II. 1772-1768.

(49) Katip Çelebi. Keşfü'z-zunun'da bu eserden bahsetmektedir. (b. c. II. s. 1709).

evliya: Tasavvufa dair küçük bir risaledir. Nüshaları mevcut olup basılmamıştır.

11) Risale-i ucala: Tasavvufa dair bir risaledir. basılmamıştır. Yazma nüshaları kütüphanelerde mevcuttur.

12) Şerh alâ Fera'izi's-Secavendi (el-Fera'izi's-Sıraciye): el-Secavendi'nin akaid ve ahkâma dair bir esiridir. Molla Fenârî şerh etmiştir⁽⁵⁰⁾. En güzel şerhlerinden birisi olup basılmamıştır.

13) Şerh alâ mukaddimeti'l Mesnevi: Mevlâna Celâleddin'in meşhur Mesnevi'sinin mukaddimesinin arapça şerhidir. Basılmamıştır.

14) Şerh alâ telhisi'l-câmîl-Kebir fi'l-furû: Kemaleddin Muhammed b. İbad b. Melik Davud el-Ahlati (v. 652)'nin fıkha dair eserinin şerhidir⁽⁵¹⁾. Basılmamıştır.

15) Şurût u's-salât (Mukaddimet u's-salât): Namazın şartlarına dair küçük bir risaledir. Müellifinde ihtilafa düşül-müşse de Molla Fenârî'ye ait olduğu tesbit edilmiştir. Taşköprizâde şerhetmiştir.

16) Ta'lika alâ avâili'l-el-Keşşâf: el-Zemahşeri'nin el-Keşşaf adlı tefsirinin evveline yazılmış bir ilavedir. Basılmamıştır.

17) Te'sis u'l-kavâid harfan bi harfin fi şerhi esas i's-sarf: Nahva dair

bir risale olup, basılmamıştır.

18) Vakf-ı mudüd'un Sıhhati hakkında Çivizade'ye yazılmış bir mektup:Müellifin hayatında bahseden eserlerde ismi geçen fakat İstanbul kütüphanelerinde nüshalarına rastlayamadığımız eserleri şunlardır:

1) Haşiye alâ ıstılahati't-tasavvufi li'l-kaşani

2) Mühimmat-ı Fenârî

3) Risale fi beyani vehdeti'l-vucud

4) Risale usuli'd-din fi asrari'l-vusûl ve'l-yakîn

5) Şerh alâ Nusûs li'l-Şeyh Sadreddin.

Çalışmalarımız sırasında edindiğimiz kanaat ve müşahadelere göre, aynı esere muhtelif isimler verilip katalog ve fişlere o isimlerle geçmesi vaki oluyor. Binaenaleyh, her nekadardı yukarıda zikredilen eserlere rastlanmamış ise de, değişik bir isimle aynı metni ihtiva eden eserler görülüp tavsif edilmiş olabilir. Çünkü, tavsiflerde XVI. numarada zikredilen eser-metin aynı olduğu halde-katalog ve hatta eserin üzerinde "Mukaddimat-ı aşara ve risale tasavvuf" gibi yeni isim ile de geçmektedir. Ancak, yüze yakın eser yazdığı rivayet olunan Molla Fenârî'nin bilemediğimiz diğer eserlerinden de olmaları pek tabii olarak normaldir.

(50) Katip Çelebi. a.g.e. II, 1247.

(51) a.g.e. I. 472.

BİBLİYOGRAFYA

Brockelmann (Carl), GAL, *Geschichte der arabischen litteratur*. I-II, Leiden, 1943-1949.

---, GAL, *Suppl. Geschichte der arabischen litteratur. Supplementband I-III*. Leiden. 1937-1938.

Hüseyin, Hüsamedin, *Molla Fenârî* (Türk Tarih Encümeni Mecmuası. İstanbul. 1926-1928. nr. 19-19).

İbn Hacı (Şahâb al-Din Ahmet b. Hacı al-Askalâni), **İnbâ' el-gumr bi-anbâ el-umr**, Nuruosmaniye tp. nr. 3056.

İbn Tağribirdi (Cemaleddin Yusuf el-Zahiri), **el Menhal el-Safi ve'l-Mustavfi ba'd el-vafi**, I-II, Nuruosmaniye tp. nr. 3428-3429.

Keşf el-Zunûn, bk. Katip Çelebi.

Katip Çelebi, Mustafa b. Abdullah, Keşfü'z-zünûn an asamı'l-kutup ve'l-funun. I-II. İstanbul, 1941.

Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, I-II, İstanbul, 1332-1342/1913-1862-63.

Sadeddin Efendi (Hoca), Tacü't-tevarih. I-II, İstanbul, 1279/1869.

el-Suyuti (Celaledin Abdurrahman) Buğyetu'l-vu'at fi tabakati'l-luğaviyyin ve'n-nuhat Kahire, 1326/1908.

Taşköprüzade Ahmed b. Mustafa, **Miftahu's-sa'ada ve misbahu's-siyada**, I-II. Haydarabad. 1328-1329/1920-19.

---, **Şaka'ik u'n-Nu'maniye**, trc. Muhammed Mecdi Efendi, İst. 1269/1852.

---, **Tabakatu'l-fukaha**, nşr el-Hacc Ahmed Nayla, Musul 1961 Uzunçarşılı (İsmail Hakrı) Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı. Ankara.

---, **Niğde ve Karamanoğlu Ali Bey Vakfiyesi** (Vakıflar dergisi, Sayı: 2 Ankara 1940).

